

ИНСОН ТАРАҚҚИЁТИ КОНЦЕПЦИЯСИ ТҮҒРИСИДА

С.Сафаев – Ўзбекистон Республикаси Олий
Мажлиси Сенатининг Ташиқи сиёсат масалалари бўйича
қўймитасининг раиси

ИНСОН ТАРАҚҚИЁТИ КОНЦЕПЦИЯСИ ҚАЧОН ВА ҚАЙ ТАРЗДА ВУЖУДГА КЕЛГАН?

Маълумки, давлатнинг самарали тараққиёти кўп жиҳатдан жамият танлаган узоқ муддатли ривожланиш стратегиясига боғлиқ. У.Черчилль ёзганидек: «Аниқ назарияга эга бўлган ва унга сидқидилдан ишонган киши кундалик ҳаётнинг ўзгаришлари ва кутмаган ходисаларига узоқни кўра билмайдиган, ҳамда кундан кунга пайдо бўладиган табиий импульсларга кўр-кўрона эргашадиган кишиларга нисбатан кўпроқ даражада тайёр туради». Жамиятнинг ривожланиши стратегияси бош устуворликларни ҳамда иқтисодий ва ижтимоий дастурларни амалга оширишнинг изчиллигини аниқлаш, ҳокимиятнинг турли тармоқлари ва даражаларида хатти-харакатларни мувофиқлаштириш, ресурслар ва кучларнинг оптималь тақсимланишига эришиш имконини берувчи омилдир.

Узоқ вакт давомида дунёда иқтисодий ривожланиш концепцияси якка ҳукмон бўлиб келган. Қисқача айтганда, ушбу концепциянинг моҳияти ниҳоятда содда ва тушунарли: иқтисодиётнинг ва меҳнат самарадорлигининг ўсиши суръати юқори бўлган, ялпи ички маҳсулоти ва аҳоли жон бошига ўртacha даромади юқори бўлган мамлакат фаровон ҳисобланади. Турли сиёсий, иқтисодий тизимларга эга давлатлар иқтисодий ривожланиш суръатларига кўра ўзаро рақоботлашар эди. Бу концепция содда ва тушунарли бўлган туфайли бирмунча чидамли бўлиб, ҳамон одамлар тафаккурига ўз таъсирини ўтказиб келмоқда.

Аммо XXI аср бўсағасида иқтисодий ўсишнинг ўзи асосий мақсад эмаслиги аён бўлиб қолди. Жамиятнинг даромадлари фақат восита, холос: улар кам таъминланган аҳоли қатламларини ижтимоий қўллаб-қувватлаш дастурларига ҳам, қуролланишга ҳам сарфланиши мумкин. Шу сабабли турли мамлакатлардаги турмуш сифати ҳар доим ҳам ўртacha даромад даражасига мос келавермайди. Бундан ташқари, ялпи ички маҳсулоти нотекис тақсимланиши мумкин. Зоро, ҳукуматларнинг ижтимоий сиёсати фаол, кучли ёки суст, лоқайд бўлиши мумкин. Худди шунингдек маъмурий-буйруқбозлик тизими шароитидаги ижтимоий устуворликлар демократия ва бозор шароитидан мутлақ фарқ қилиши мумкин. Демак, ялпи ички маҳсулоти даражаси ҳам, ўсиш суръати ҳам тараққиёт ва муваффакиятнинг асосий мезони бўла олмайди. Бу ҳақиқатни англаш янгича ёндашувни – Инсон тараққиёти Концепциясини шакллантириш имконини берди.

Муаллифнинг мазкур хужжатда билдирилган айрим фикрлари Бирлашган Миллалар Ташкилоти Ривожланиш Дастури фикри ва юритаётган сиёсатига мос келмаслиги мумкин.

Барча ҳуқуқлар химояланган. БМТ ТД нинг рухсатиз ушбу хужжатнинг бирота қисмидан нусха кўчириш, ахборот-қидирув тизимларида сақлаш ҳамда ахборот воситалари орқали узатиш таъқиқланади.

Ушбу концепциянинг шакланишига ҳинд иқтисодчиси, 1998 йил Нобель мукофоти лауреати Амартья Кумар Сеннинг илмий асарлари, покистонлик машхур иқтисодчи Маҳбуб ул-Ҳақнинг фаолияти катта ҳисса бўлиб қўшилди.

Маҳбуб ул-Ҳақ БМТ РД томонидан 1990 йилда тайёрланган биринчи «Инсон тараққиёти тўғрисида»ги маъruzанинг ташаббускори ва муаллифларидан бири бўлди. Шундан буён ушбу нашр ҳар йили чоп этилади. Шунингдек, дунёнинг деярли барча давлатлари ҳар йили Инсон тараққиёти Концепциясига асосланган ўз Миллий маърузаларини тайёрлайди. 2008 йилгача 600 дан зиёд глобал, минтақавий ва миллий маърузалар чоп этилган бўлиб, улар 143 мамлакатдаги инсон ривожланиши жараёнларини акс эттиради¹.

Ушбу нашрлар билан рус тилида www.undp.org сайти орқали танишиш мумкин.

1995 йилдан буён Ўзбекистонда Инсон тараққиёти тўғрисида тўққизта маъруза эълон қилинган бўлиб, улар ижтимоий сиёsat, иқтисодий ўсиш, ислоҳотларни ўтказишда давлатнинг роли, кичик ва ўрта бизнесни ривожлантириш, давлат бошқарувини номарказлаштириш, соғлиқни сақлаш ва таълим тизимига бағищланган. Ушбу ҳужжатлар билан ўзбек ва рус тилларида www.undp.uz веб-сайтида танишиш мумкин.

Инсон тараққиёти ҳақидаги маъруза қизиқарли статистик маълумотларни қамраб олган, оммабоп материалгина эмас. Бу, энг аввало, инсон ривожланиши борасидаги мамлакат стратегияси амалга оширилиши жараёнини акс эттиради, сиёsat устуворликларини ифодалайди ва келгуси ҳаракат дастурини белгилаб беради.

Шу тарзда, йигирма йилдан кам муддатда Инсон тараққиёти Концепцияси ижтимоий жараённинг умум тан олинган моделига айланди. Бошқача айтганда, у нафақат назарий қўрилма, балки жамият ривожланишининг комплекс моделидир. Инсон ривожланиши нуткай назаридан ютуқлар бугун барча жойларда мамлакат фаровонлиги ва у танлаган йўлнинг тўғрилигини тасдиқловчи бош мезон сифатида тан олинади. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримов мамлакатимиз Конституциясининг 16-йиллигига бағищланган тантанали мажлисидаги нуткида таъкидлаганидек, Асосий Қонун демократик давлат, эркин бозор иқтисодиёти ва «олий қадрияти инсон, унинг манфаатлари, хукуқ ва эркинликлари бўлган» фуқаролик жамиятининг туб тамойилларини, унинг хукуқий пойdevorини белгилаб берган.

¹Measuring Human Development. New York. 2007, p.2

ИНСОН ТАРАҚҚИЁТИ КОНЦЕПЦИЯСИННИГ МОХИЯТИ НИМАДА?

Инсон тараққиёти Концепциясига кўра, жамият ривожланиши марказида иқтисодий кўрсаткичлар эмас, балки, аввало инсон манфаати туриши керак. Тараққиётнинг бош мақсади ва мезони – инсонлар имкониятларини кенгайтириш, уларнинг эҳтиёжларини самарали қондиришдан иборат. БМТ ҳужжатлари бу борада яққол тушунча ҳосил қилиш имконини беради: «ижтимоий сиёсатнинг мохияти шундаки, у одамлар учун танлаш имкониятини кенгайтириши учун керак». Бу ўринда «танлаш имконияти» деганда шахснинг табиий, жамиятда умум қабул қилинган қадриятларга мос келадиган маънавий ва моддий эҳтиёжлари, янада юқори турмуш даражасига эришиш бўйича мақсад ва интилишлари тушунилади.

Бир қарашда буларнинг барчаси оддий ҳақиқат, ҳаммага маълум фикрлар бўлиб туюлиши мумкин. Зоро, ҳатто қадимги давр мутаффакирлари қайд этганидек: «бойлик биз интилаётган асл мақсадимиз бўлмаса керак; у шунчалик фойдали ва ўзга нарсага хизмат қиласди» (Аристотель). Нима сабабдан инсоният асл мақсад ва тараққиёт мезони инсон эканлигини тушуниш учун бунчалик узоқ йўл босиб ўтди? Гап шундаки, инсон тараққиёти концепциясига муваллифларидан бири Маҳбуб ул-Ҳақ таъкидлаганидек, «аниқ нарса шундай бўладики, уни баъзан кўра билиш мушкул». Бундан ташқари, инсоният аввалги даврларда шахснинг танлаш имкониятини кенгайтириш масаласини амалий ҳал этишга қодир эмас эди. Бу хол бунинг учун зарур шарт-шароит вужудга келгандагина, яъни – илмий-техник тараққиётнинг инқилобий ривожланиши ва инсон бунёдкорлик салоҳиятининг мислсиз ўсиши, глобализация ва халқаро ҳамкорлик имкониятларининг мутлақо янги имкониятлари пайдо бўлиши, демократия ва бозор иқтисодиёти кўламининг кенгайиши кузатилган тақдирдагина мумкин бўлди.

ИНСОН ТАРАҚҚИЁТИ ДАРАЖАСИ ҚАНДАЙ ЎЛЧОВЛАРГА КЎРА БАҲОЛАНАДИ?

Аслида иқтисодий ривожланиш суръатларини таҳлил қилиш жараёнида гўёки ҳамма нарса ойдинлашади: бу соҳадаги статистика кўрсаткичлари холис бўлиб, уларни қиёёлаш мумкин. «Инсоннинг танлов имкониятларини кенгайтиришни» қандай ўлчаш мумкин?

Гапни шундан бошлаш керакки, турли жамиятлар, миллатлар ва халқларнинг дунёқараси, маданияти, қадриятлари турлича бўлса-да, барча жойда «турмушнинг юқорироқ даражаси» деганда умуман қарашлар ўхшаш бўлади. Унга оилавий фаровонлик, саломатлик, узоқ умр кўриш, моддий фаровонлик, маълумотнинг юқори даражаси, нафакат салмоқли даромад, балки моддий қониқиши келтирувчи касб-хунар, жамоатчилик орасида обрў, хавфсизлик, маданий хордиқ каби тушунчаларни қамраб олади. Одамлар ҳар доим ўзларининг шахс ва фуқаро сифатида имкониятларини намоён эта олишни, жамият ҳаётида иштирок эта олишни, хуқуқ ва эркинликларини хурмат этилишини, ҳамда фикрларини эътиборга олинишини қадрлашган. Шундан келиб чиққан ҳолда бир нарса тан олиндики, инсон тараққиётини баҳолаш қуйидаги тамойилларга ва тўртта компонентга таяниши керак:

1. Инсон тараққиёти фақат ижтимоий сиёсат билан чекланмайды. Иқтисодий ривожланишсиз, иқтисодий салоҳиятсиз одамларнинг эҳтиёжларини қондириш, имкониятларини кенгайтиришга эришиб бўлмайди. Инсон тараққиёти концепциясинини фақат таълим ва соғлиқни сақлаш, гендер ривожланиш ва қашшоқликка қарши қураш кўрсаткичлари каби ижтимоий мезонлар статистикаси асосида таҳлил қилиш нотўғри. Ушбу маълумотлар жамғариш ва инвестициялар, ишлаб чиқариш ва истеъмол қилиш, савдо ва технологиялар каби кўрсаткичларсиз инсон тараққиёти ҳақида тўлиқ тасаввур ҳосил қилиш имконини бермайди. Якуний натижада „жамиятнинг ривожланишини унинг самарадорлигига кўра, яъни одамларнинг моддий ва маънавий эҳтиёжларини қондириш учун ресурслардан фойдаланиш оптималлигига кўра баҳолаш лозим. Шу сабабли инсон тараққиётининг бош тўрт компонентидан биттаси ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш, иқтисодий ривожланиш хисобланади. Шуни эътиборга олиш керакки, Инсон тараққиёти концепциясига кўра иқтисодий ривожланиш мафкураси ўзгаради. У эндиликда ялпи, иқтисодий кўрсаткичларга эришишга қаратилмай, инсон тараққиётининг бошқа тамойиллари ва компонентлари билан узвий бирикиши керак.
  2. Жамиятнинг ривожланиш даражаси имкониятлар тенглигига кўра, хуқуқ ва мажбуриятлар тақсимланишининг адолатлилигига кўра баҳоланиши керак. Имкониятлар тенглиги – мавҳум тушунча эмас. У аниқ, предметга эга, хуқукий ва иқтисодий моҳиятга эга. Унинг мазмуни шундан иборатки, жамиятда у ёки бу белгига кўра, шу жумладан жинсига кўра, кам имтиёзли этник гуруҳлар, эксплуатация қилувчи синфларнинг хуқуқий ва иқтисодий камситиш бўлмаслиги керак. Ногиронларга мунтазам ёрдам кўрсатиш алоҳида эътиборни талаб этади. Бунинг омиллари орасида қонунчиликда мустаҳкамланган ва амалиётда қўлланиладиган сиёсий хуқуқлар ва эркинликлар, соғлиқни сақлаш тизими ва таълим тизимидан фойдаланиш, микромолиялаш тизими орқали ижтимоий ҳимояга муҳтоҷ қатламларни қўллаб-қувватлаш ва х.к.лар бор. Шу сабабли инсон тараққиётининг иккинчи компоненти имкониятлар тенглиги хисобланади.
  3. Инсон тараққиёти Концепцияси иқтисодий ўсиш назариясидан фарқли ўлароқ ижтимоий ривожланишни узок муддатли жараён сифатида кўриб чиқади. Жамиятнинг бугунги вазифаси табиат инъом этаётган неъматларни фақат ўзлаштиришдан иборат эмас. Бу Орол денгизи худудидаги экологик оғир вазият юзага келишига сабаб бўлган маъмурий-буйруғбозлик шароитида табиатга нисбатан бўлган ваҳшийларча муносабат нималарга олиб келишини яқол кўрсатиб турибди. Жамиятнинг мақсади – ривожланишнинг узлуксизлигини, унинг барқарор характеристини таъминлашдир. Барқарор ривожланиш тамойиллари 1980 йилда Халқаро атроф-муҳит ва ривожланиш бўйича комиссия томонидан тайёрланган «Бизнинг умумий келажагимиз» маъruzасида белгиланган эди. Унда таъкидланишича, барқарор ривожланиш бу «бугунги куннинг эҳтиёжларига жавоб берадиган, аммо улардан келгуси авлодларни ҳам баҳраманд бўлиш имкониятларидан маҳрум этмайдиган ривожланишдир». Ушбу тамойил Инсон тараққиёти Концепциясинининг учинчи компоненти бўлиб, у табиат, атроф-муҳитга нафақат инсон ҳаётининг энг муҳим ресурси, балки унинг капитали, ривожланиш

омили сифатида қарашидир. Аксарият ҳолларда бу ресурс қайта тикланмайдиган, чекланган захирага эгадир. Шу боис ҳам ҳар қандай ишлаб чикириш омили каби унинг ривожланиши учун иқтисодий ўсиш ва одамларнинг эҳтиёжлари кенгайиши баробарида зарур бўлган сармоялар талаб этилади.

4. Инсон тарракиёти Концепциясига мувофиқ, ривожланишга инсоннинг маънавий ва моддий эҳтиёжларини қондириш имкониятларини кенгайтириш нуқтаи назаридан қаралади. Айни пайтда Инсон тараққиёти даражаси инсоннинг ўзи ҳам ривожланиш масалаларини ҳал қилишда қанчалик иштирок этаётганилиги билан ҳам белгиланади. Ахир у ривожланишнинг нафақат обьекти, балки субъекти ҳамдир. Шу билан бирга нафақат ривожланишининг воситаси ва омили, балки унинг мақсади ва харакатлантирувчи кучидир. Шунинг учун инсон тараққиётининг тўртинчи компоненти – бу ижтимоий тараққиёт нафақат инсонларнинг манфаати йўлида, балки улар томонидан ҳам амалга оширилишини ҳисобга олган ҳолда шахс имкониятларини кенгайтиришдан иборат. Бир томондан бу инсонларни қарорлар қабул қилиш жараёнига жалб қилиш, уларнинг сиёсий фаоллиги ва ролини ошириш зарурлигини назарда тутади. Бошқа томондан, имкониятларни кенгайтириш инсон омили салоҳиятини, билими, қўнималари, жисмоний ва ақлий қобилиятларини оширишни англатади. Ҳозирги кунда инсоний капитал, билимлар иқтисоди салмоқли тарзда иқтисодий ўсиш манбаи бўлаётгани умумий равишда эътироф этилмоқда. Йонсоний капиталга сармоялар киритиш энг катта самара бермоқда. 2000 йил сентябрь ойида бўлиб ўтган маҳсус Саммитда қабул қилинган Мингийиллик декларациясида БМТга аъзо-давлатлар раҳбарларининг барчаси ҳалқаро ҳамжамиятнинг асосий вазифаси сифатида айнан инсон имкониятларини кенгайтириш билан бевосита боғлиқ 2015 йилгача бўлган давргача мақсад ва вазифалар белгиланди. Улар қаторида қуйидаги вазифалар мавжуд: сайёрамизда кунига бир доллардан кам даромадга эга аҳоли улушини икки баробарга қисқартириш; тоза ичимлик сувини истеъмол қилиш имкониятига эга бўлмаган аҳоли улушини ҳам икки баробарга камайтириш; оналар ўлимини тўртдан уч қисмига ва болалар ўлимини учдан икки қисмига камайтириш; таълим олиш учун имкониятларни кенгайтириш; гендер тенглигини рағбатлантириш; ОИВ/ОЙТС, безгак ва бошқа касалликлар тарқалишини тўхтатиш; атроф-муҳит яхшиланишига эришиш.

Хулоса қилиб айтиш мумкинки, Инсон тараққиёти Концепцияси – бу самарали ва барқарор иқтисодий ўсишни таъминлаш ҳамда уни мантиқий яқунига изчил равишида етказиш, яъни одамлар имкониятларини кенгайтириш, уларнинг иқтисодий ва сиёсий ҳукуқ ва эркинликларини рӯёбга чиқариш, бугунги ва келгуси авлодларнинг маънавий ва моддий эҳтиёжларини қондиришидир.

ИНСОН ТАРАҚҚИЁТИ ДАРАЖАСИ ҚАНДАЙ ЎЛЧАНАДИ

Мазкур меъёрлардан келиб чиқсан ҳолда инсон ривожланиши жараёнини таҳлил қилиш – бу мураккаб иш эканлиги аён бўлмоқда. У маълумотларни ҳар бири кўп тармоқли комплекс кўрсаткичлардан иборат бўлган бир неча «саватлар» бўйича тўплаш ва ўлчашни талаб этади. Албатта, инсон тараққиёти даражасини ўлчашда концепциянинг барча жиҳатларини қамраб олишга уринишдан маъно йўқ. Қолаверса, у доимий равишда такомиллаштирилмоқда ва янги таҳлил воситалари билан тўлдирилмоқда. Аммо, ўйлашимизча, Инсон тараққиёти концепциясинининг асосий «саватлари» ва компонентлари хақида яхлитлашган тасавурни тақдим этиш фойдадан ҳоли бўлмайди.

Иқтисодиёт	Демография	Аҳоли даромадлари
ЯИМ даражаси ва ўсиш суръатлари	Аҳоли кўпайиши, унинг тузилмаси	Аҳолининг реал даромадлари
Аҳоли жон бошига ЯИМ	Туғилиш ва ўлим миқдори	Даромадлар тузилмаси
Харид қобилияти паритети бўйича ЯИМ	Оила ҳажми	Даромаднинг ўртача жон бошига миқдори
ЯИМнинг тармоқ тузилмаси	Қарамоқлик коэффициенти	Жамиятда даромадлар тақсимланиши
Давлат бюджетининг тузилмаси	Никоҳдан ўтиш ва ажримлар сони	Уй хўжаликларининг сарф-харажатлари
Инфляция даражаси ва суръатлари	Миграция жараёнлари	Меҳнат ресурслари ва бандлик

Камбағаллик	Соғлиқ	Овқатланиш
Истеъмол савати	Соғлиқни сақлашга сарфланадиган давлат ва шахсий харажатлари	Истеъмол қилиш тузилмаси (натурал кўрсаткичлар)
Мутлоқ камбағаллик чизиги	Тиббий инфратузилма билан таъминланганлик	Истеъмол қилиш тузилмаси (калориялар бўйича курсаткичлар)
Камбағаллик чизигидан қуида бўлган аҳоли улуши ва тузилмаси	Иммунизация ва вакцинация; контрацепция ва туғруқгача парвариш	Болалар озуқаси; кам вазнли болалар улуши
	Умр давомийлиги; оналар ва болалар ўлими	Камқонлик даражаси

Туар-жой ва коммунал хизматлар	Таълим ва маданият	Жиноятчилик
Туар-жой билан таъминланганлик, унинг техник ҳолати	Таълим ва маданиятга сарфланадиган харажатлар	Жиноятчилик динамикаси
Янги туар-жой қурилиши	Үқувчига сарфланадиган харажатлар	Гиёхвандлик билан боғлиқ жиноятлар
Туар-жой нархи	Саводхонлик даражаси	Коррупция
Коммунал хизматлар билан таъминланганлик ва унинг нархи	Таълим турлари билан қамраб олингандик	Мулкка қарши жиноятлар
Узоқ муддат давомида фойдаланиладиган буюмлар билан таъминланганлик	Ўқитувчилар иш ҳақи; ўқитувчи/ўқувчи коэффициенти	Болалар жиноятчилиги

Атроф-муҳит ҳолати	Давлат бошқарувини такомиллаштириш, демократия ва фуқаролик жамияти институтларини ривожлантириш
Иқтисодиёт ва жамиятнинг энергия манбалари билан таъминланганлиги	Маъмурий ислоҳот ва давлат бошқарувини марказдан четлашуви
Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришида ўғитлар ва пестицидлар	Сиёсий институтларнинг ривожланганлиги
Ҳаводаги ифлослантирувчи моддаларнинг концентрацияси	Улар фаолиятининг самарадорлиги, транспарентлиги ва ҳисобдорлиги
Сувнинг ифлосланиш даражаси	Аҳолининг фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқларини ҳуқуқий ва институционал жиҳатдан таъминлаш
Тупроқ ҳолати; биохилмалилликнинг йўқолиши	Динга эътиқод қилиш эркинлиги

Инсон тараққиёти концепцияси пайдо бўлгандан бери муайян мамлакатдаги инсон ривожланиш даражаси ва динамикасини ифодаловчи ягона интеграциялашган кўрсаткични ишлаб чиқиши ва уларни бошқа давлатлардаги ҳолат билан таққослаш борасида уринишлар амалга оширилган. Охир-оқибат Инсон тараққиёти концепциясинининг асосий «саватларида» бош йўналишларни ўзида мужассам этган кўрсаткич сифатида Инсон Тараққиёти Индекси қабул қилинган. Унинг компонентлари - булар асосан юқорида келтирилган ИТКнинг «иқтисодиёт», «соғлиқни саклаш» ва «таълим» каби «сават»ларидаги кўрсаткичлардир.

НИМА УЧУН ПАРЛАМЕНТАРИЙЛАР ИНСОН ТАРАҚҚИЁТИ КОНЦЕПЦИЯСИНИ БИЛИШЛАРИ МУХИМ АҲАМИЯТГА ЭГА

Бугунги кунда Инсон тараққиёти концепциясини жамиятнинг энг яхлит ривожланиш модели ҳисобланади. У комплекс тарзда тараққиётнинг барча, яъни иқтисодий ўсиш, ижтимоий маблағлар, одамлар имкониятларини кенгайтириш, асосий эҳтиёжларни қондириш ва ижтимоий ҳимоя тизимларини ташкил этиш, сиёсий ва маданий эркинлик масалаларини кўриб чиқади ҳамда ўз ичига нафақат ишлаб чиқариш ва тақсимлаш, балки инсон имкониятларини кенгайтириш ва ундан фойдаланиш масалаларини ҳам қамраб олади.

Инсон тараққиёти концепциясининг энг асосий омили – у ҳаракат Концепцияси эканлигидадир.

У нафақат БМТТДнинг тегишли дастури, балки аъзо-мамлакатлар, жумладан Ўзбекистоннинг ҳам бу борадаги стратегияси асосини ташкил этади. Бугунги кундаги глобал молиявий инқироз шароитида барча – ҳам ўтиш иқтисодиёти, ҳам саноати ривожланган етакчи давлатлар хукуматларининг ижтимоий ва иқтисодий жараёнлардан ўзларини четга олиш имкониятлари йўклиги яна бир бор намоён бўлди. Мақбул ривожланиш механизмини ўзи тартибга соладиган «бозорнинг кўринмас қўлига» ишонишнинг ҳожати йўқ. Маҳбуб ул-Ҳақ таъкидлаганидек, «иқтисодий ўсишни инсонлар фаровонлиги сари йўналтириш учун онгли давлат сиёсати зарур». Бунинг учун, унинг фикрича, ер ислоҳоти, илғор солиқ тизими, камбағалларни қўллаб-қувватлаш мақсадида кредитлаш, аҳолининг ночор қатламлари учун ижтимоий хизматларни кўпайтириш, сиёсий ва иқтисодий хуқуқларни амалга ошириш учун тўсиқларни бартараф этиш зарур.

Вакиллик хокимиятининг депутатлари олдида турган вазифа – бу иқтисодий ўсишни инсон ривожланиши билан боғлаш, уларнинг узвийлигини таъминлашдан иборат. Бу барча поғоналарда қонунлар ва меъёрий-хуқуқий хужжатларни такомиллаштириш, уларнинг амалга оширилишини аниқ мониторинг қилиш ва халқаро хуқуқий актларнинг бажарилишини назорат қилишни талаб этади. Вакиллик органлари фаолияти муассасалар иши устидан парламент назоратини амалга оширишга қаратилган. Улар томонидан ўтказиладиган таҳлилнинг предмети сифатида айнан ИТК тамойилларини амалга ошириш жараёни бўлиши керак. Бундан ташқари, аҳолини қарорлар қабул қилиш жараёнига кенг жалб қилиш, уларнинг ижтимоий ривожланишдаги ролини ошириш масалалари айнан халқ депутатлари маҳаллий кенгашлари фаолиятига боғлиқдир. Пировардида аҳолининг ижтимоий-сиёсий, иқтисодий фаоллиги инсон тараққиёти барқарорлигини таъминлашдаги ҳал қилувчи омили ҳисобланади.

Расм муаллифлари : Мирзабахром Абдуваҳобов
Маржангуль Алланиязова
Анвар Ходжиниязов
Жаҳонгир Каримов
Инобат Каримова